ѫ, iar *î* prin **ы**) s-ar putea datora lui Udrişte Năsturel; 5) copia respectivă reprezintă cel mai vechi text românesc din Ţara Românească, dacă nu chiar din întreg spaţiul dacoromânesc, în care vocalele *ă* şi *î* au fost notate invariabil în mod distinct.

L' INTERPRÉTATION DES GRAPHIES DU TYPE **ѧ**ЬІ**ѯ**ꙗ**л**Ь APPARTENANTES AUX DOCUMENTS SLAVO-ROUMAINS DE XVe SIÈCLE ET L' ANCIENNETÉ DE L' OPPOSITION |ă|: |î| EN DACOROUMAIN

(Résumé)

Dans les mots roumains des documents slavons écrits en Moldavie entre 1426 et 1472 la lettre **ы** corespond à la voyelle *î* de la langue littéraire d'aujourd'hui. Par conséquent, on peut admettre que l'opposition |ă|: |î| était constituée en ce temps-là dans certains patois moldaves.

Le premier texte roumain où on trouve employé d'une manière invariable **ы** = *î* c'est une reproduction manuscrite du roman populaire *Varlaam et Ioasaph* (avant 1671). C'est fort possible que cette manière graphique appartienne au traducteur Udrişte Năsturel.

Cuvinte-cheie: interpretarea grafiei chirilice a textelor slavo-române, valoarea literei **ы**, opoziţia |ă|: |î| în dacoromână, Udrişte Năsturel.

Mots-clés: interprétation de la graphie des textes slavo-roumains, la valeur de la lettre **ы**, l'opposition |ă|: |î| en dacoroumain, Udrişte Năsturel.

Lia Brad Chisacof

FILIGRANUL HÂRTIEI PRODUSE ÎN TIMPUL PRIMEI DOMNII A LUI ALEXANDRU IPSILANTI

Producţia locală de hârtie nu a scăpat atenţiei istoricilor şi filologilor[1] români. Era cunoscut hrisovul de întărire din 1776 al manufacturii de hârtie, ce exista deja din 1765. Actul este interesant atât prin retorica paternalistă cât şi prin ideile ce prefigurează doctrina liberală de mai târziu. Domnul, părinte al naţiei se îngrijeşte de producţia locală de bunuri astfel ca acestea să nu mai fie importate. Hârtia se producea din resturile textile ale populaţiei:

> De vreme că nici este lucru mai bunu şi mai dumnezeescu sub soare,decât binele şi folosu obştiei şi nici că este lucuru mai slăvitu şi mai lăudatu în lume decât cel neştiut a-l face ştiutu şi a câştiga pre ceia ce n-au, cu ceea ce le lipseşte, datorie dar au domnii şi oblăduitorii ţărilor ca unii ce sânt ca nişte părinţi ai patriei, a se sili şi a se nevoi, nu

[1] V. Al. Mareş, *Primul meşter de hârtie din Ţările Române*, în „Limba Română", anul XXII, 1973, p. 59–62.

BDD-A549 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:52 UTC)

numai pentru ceia ce aducu folosu norodului şi de podoabă şi fală patriei, nevoindu-se a duce şi a ţine în stăpânirea sa oameni cu meşteşuguri ce nu se află în acea ţară şi pe cei ce vin din voia lor a-i ocroti, a-i apăra şi a-i ajutora, ca deprinzându-se şi pământenii la meşteşuguri străine, întâi să fie de cinste şi podoaba politiei şi a doua să nu aibă a trebuinţă a aduce din străinătate acest fel de lucru[2].

Iar mai vârtosu folosu obştiei, una că, cârpiturile ce se află pe la norodu, care nefiindu-le de trebuinţă ar vrea să se lepede, dându-le pentru treaba harturghiilor[3].

Făcând parte din fenomenul înfiinţării de către boieri sau domn a manufacturilor, morile de hârtie apar pe valea Oltului de la jumătatea secolului al XVII-lea fără a avea însă o producţie semnificativă[4]. Înfiinţarea lor avea nevoie de privilegiu domnesc şi de consimţământul Porţii Otomane şi era arendată unui boier sau negustor care se îngrijea de funcţionarea ei primind titlul de epistat. Fabrica de hârtie, sau hardughia[5], este înfiinţată între 1765–1766 în vremea celei de-a doua domnii a lui Scarlat Ghica, pe apa Colentinei, pe moşia Fundeni. Fabrica şi-a continuat activitatea până la venirea lui Alexandru Ipsilanti, în 1774, primind două hrisoave de întărire în 1768 din partea lui Alexandru Scarlat Ghica şi în 1769 de la Grigore Ghica III. În august 1776 Alexandru Ipsilanti întăreşte privilegiul acestei întreprinderi adăugându-i o nouă manufactură, hardughia de la apa Leuta, de pe moşia Batişte din jud. Prohova ţinând de schitul Turbaţi (Ilfov). Aceste două hardughii erau obligate să dea anual la cămara domnească câte 20 de topuri de hârtie[6], având împreună patruzeci de angajaţi care, asemenea primului meşter cunoscut[7], erau străini:

Domnitorul dădea monopolul manufacturii unor negustori, fraţii Lazăr:

Fiindcă cu multă cheltuială şi osteneală s-au adus acest meşteşug cu facerea hârtiei în acestă ţară de Nicolae şi Iane Lazari să nu aibă volnicie altul a mai face harturghii, fără numai aceştia care s-au arătatu cu atâta protimie şi râvnă spre podoaba politiei şi ţării[8].

Istoria manufacturii producătoare de hârtie pare să fi fost scurtă căci sub Constantin Hangerli, prin pitacul din 9 ianuarie 1798 se porunceşte ca lucrătorii de la fabrica de hârtie să treacă la fabrica de postav.

Hardughia e menţionată şi de N. Iorga[9] fără însă a se face vreo referire la producţia ei propriu-zisă.

Aceasta din urmă este obiectul cercetării pe care a întreprins-o autoarea acestor rânduri şi care ţine de istoria secolului al XVIII-lea românesc, istorie ce prin natura

[2] V.A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1774–1786, tomul I, Bucureşti, 1891, p. 95.
[3] *Ibidem.*
[4] Constantin Şerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovalişte şi Bucureşti*, în „Studii", revistă de istorie şi filozofie, II, anul 5, iulie – septembrie 1952, p. 86–105.
[5] Din gr. Χαρτουργία.
[6] V.A. Urechia *Istoria românilor*, seria 1774–1786, tomul I, Bucureşti, 1891, p. 95.
[7] V.A. Urechia *Istoria românilor*, seria 1774–1786, tomul VII, Bucureşti, 1894, p. 210.
[8] V.A. Urechia *Istoria românilor*, seria 1774–1786, tomul I, Bucureşti, 1891, p. 95.
[9] N. Iorga*, Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, 1901, vol. II, p. 45.

BDD-A549 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:52 UTC)

ei presupune „armonizarea" unor date poliglote. Fraţii Lazăr, menţionaţi de hrisovul lui Alexandru Ipsilanti, vor fi fost beneficiarii producţiei de hârtie pe care, cel mai probabil, au furnizat-o curţii domneşti. Cercetătorilor din ultimele decenii, examinarea acestei hârtii ce a folosit ca suport condicilor domneşti nu le-a fost accesibilă, deoarece condicile au fost microfilmate din deceniul al şaptelea al secolului trecut. Se ştie însă că fraţii Lazăr au avut la Bucureşti o tipografie/editură[10], care a funcţionat pentru scurtă vreme în timpul domniei lui Nicolae Petru Mavrogheni. Este vorba practic de întreprinderea de la Cişmeaua Mavrogheni, ce avea să fie preluată de Eliade Rădulescu devenind apoi binecunoscută în spaţiul românesc. Fraţii Lazăr au reuşit să tipărească doar trei cărţi, toate în limba greacă, dintre care un volum omagial dedicat domnitorului Mavrogheni precum şi o traducere greacă a unei istorii a principatelor[11]. Lucrările nu sunt lipsite de semnificaţie locală. Volumul omagial al lui Manolache Persianos[12] este unul subversiv, în care Mavrogheni este puternic ironizat. O criptogramă din cuprinsul lui este un injuriu încifrat, iar o odă laudativă este o lamentaţie ce consună cu expresia lui Ienăchiţă Văcărescu referitoare la acelaşi domnitor, „monstru al naturii". Istoria generalului imperiului ţarist Bauer este extrem de amănunţită, funcţionând ca un manual despre Ţara Românească folosit de tesalieni şi epiroţi înainte de a emigra spre ţările române.

Dacă examinăm filigranul hârtiei pe care sunt tipărite lucrările menţionate mai sus (reprodus în *Anexa 1*) observăm că el este unul original, conţinând stema Ţării Româneşti şi iniţialele domnitorului Alexandru Ipsilanti (Al(exandru) Ip(silanti) V(oe)V(vod) în alfabet grecesc), însoţite în două rânduri de prescurtarea Io(an) care în primul caz este formula ce însoţeşte numele domnitorilor iar în cel de-al doilea este prescurtarea celui de-al doilea nume al lui Ipsilanti. Filigranul seamănă foarte bine[13] cu stema lui Ipsilanti (datând din 1779) reprodusă pe clopotniţa mănăstirii Mărcuţa[14], în care iniţialele domnitorului sunt tot în alfabet grecesc şi desigur şi cu varianta ei dintr-o pecetie datată 1787, ce combină şi stema Moldovei în care iniţialele sunt în chirilice[15].

Filigranul apare aşadar în Persianos în diverse fragmente, pe care unificându-le am recompus întregul.Aceste fragmente sunt în număr de cinci, din care trei cuprind

[10] V. K.Sp. Staikos, T.E. Sklavenitis, *The Publishing Centres of the Greeks*, Atena, 2001, p. 113.

[11] Şi anume Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un Atlas Géographique et Militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane* publicată la Frankfurt şi Leipzig în 1778. În continuare, în text, Bauer.

[12] Cu titlu în traducere românească: *Rezumat pe scurt a faptelor eroice ale prea-înaltului, evghenitului şi triumfătorului nostru stăpân şi domn al întregii Ungrovlahii, al Domnului domn Io Nicolae Petru Mavrogheni voevod. Compus de evghenitul şi preaumilul arhon mare căminar, chir Manolache Persianos în anul Domnului 1789, februarie.* În continuare în text Persianos.

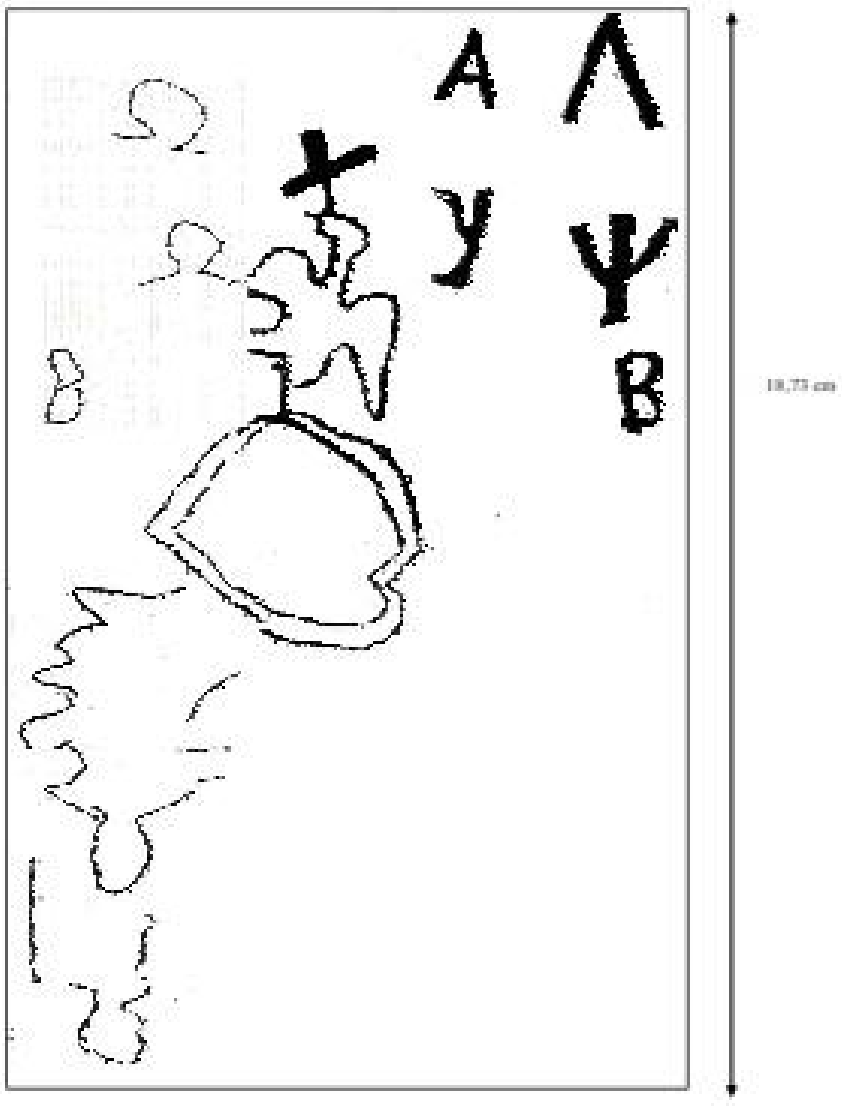
[13] Autoarea articolului adresează sincere mulţumiri d-lui Al. Mareş pentru sugestiile bibliografice făcute în sensul acestei identificări.

[14] V. *Anexa 2*, *apud* Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 233.

[15] V. *Anexa 3*, *apud ibidem*, p. 313.

BDD-A549 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:52 UTC)

inițialele AΛ YΨ B (**F1**, **F3**, **F4**), în **F1** şi **F4** apărând şi corbul: **F2** cuprinde în două rânduri litera omega Ω (cu lipsa lui I împreună cu care ar fi rezultat Io) şi inițiala B (de la voevod), în timp ce al cincilea fragment (**F5**) cuprinde o parte a inimii pe care stă corbul şi un medalion plasat în opoziție cu corbul. Toate fragmentele reunite sunt ceea ce apare în *Anexa 1*, foarte probabil o variantă completă a filigranului. Aceste fragmente sunt repartizate după cum urmează: **F2** p. I–II, 3–4, 21–22, p. 11–12, 27–28, 37–38, **F1** p. III–IV 5–6, 13–14, 27–28, 29–30, 35–36, **F3** p**.** 17–18, **F4** p. 43–44. **F5** p**.** 45–46. La Bauer repartiția este **F1** p. 5–6, 21–22, 23–24, 33–34, 51–52, **F2** p. 19–20, 31–32, 39–40, 41–42, 53–54, **F3** p**.** 47–48, f. 97–98. Este semnificativ faptul că de la p. 65 încolo se foloseşte, cel puțin în exemplarul pe care l-am consultat la Biblioteca Academiei Române, hârtie cu filigranul GFA, aşadar hârtie de import.

BDD-A549 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:52 UTC)

BDD-A549 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:52 UTC)

Ne propunem ca în cercetările noastre viitoare să reconstituim istoria fabricilor de hârtie româneşti din sec. al XVIII-lea, încercând să accesăm originalele actelor curţii domneşti de la Bucureşti care acum sunt în curs de recuperare de către Biblioteca Academiei Române.

THE PAPER MARK OF THE PAPER PRODUCED DURING ALEXANDRU IPSILANTI REIGN

(Abstract)

The present article describes for the first time in the history of Romanian paper production the paper mark of the paper produced most probably between 1774 and 1786 in two workshops which functioned in Wallachia. As the interval coincided with the reign of prince Alexander Ipsilanti the paper mark comprises his initials preceded by the princely formula Io and the emblem of Wallachia (a crow with a cross in its beak).

Cuvinte-cheie: fabrică de hârtie, Alexandru Ipsilanti, filigran.
Keywords: paper-mill, Alexander Ipsilanti, paper mark.

BDD-A549 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:52 UTC)